

زمستان جمعیتی

فاطمه ربیعی

تشبیه کرد که در سرازیری همچنان به حرکت خود ادامه می‌دهد ولی سرانجام متوقف خواهد شد. با شرایط فعلی باروری، پیش‌بینی می‌شود در چند دهه‌ی آینده تعداد جمعیت افت چشم‌گیری پیدا کند. کاهش جمعیت در تعدادی از کشورها آغاز شده است و در آینده به نقطه‌ای خواهد رسید که این کاهش سرعت پیدا می‌کند. در اکثر این کشورها کاهش جمعیت یک واقعیت پذیرفته شده است.

می‌توان گفت که آینده‌ی جمعیتی کشورها در میزان باروری فعلی آن‌ها منعکس است. در حال حاضر میزان باروری کل در ۱۱۶ کشور که ۴۴ درصد جمعیت کل دنیا را به خود اختصاص داده‌اند، پایین‌تر از سطح جایگزینی است. طی ۴۰ سال گذشته تعداد فرزندان خانوار کاهش چشم‌گیری داشته است. در حال حاضر پایین‌ترین سطح باروری در کشورهای اروپایی دیده می‌شود، از ۱۰ کشوری که کم‌ترین باروری را دارند ۹ کشور در اروپا هستند. باروری کل در اروپا به طور متوسط برابر ۱/۶ فرزند بوده و هیچ کشوری در این منطقه از میزان باروری بالای سطح جانشینی برخوردار نیست. همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد، میزان باروری کل در کشورهای آلمان و رومانی در سال ۲۰۱۴ به ترتیب ۱/۴ و ۱/۳ فرزند است. در روسیه، میزان باروری کل از ۲/۴ در سال ۱۹۹۰ به ۱/۶ فرزند در سال ۲۰۱۴ رسیده و در کم‌تر از ۲۵ سال به نصف تقلیل پیدا کرده است. جمعیت فعلی روسیه ۱۴۵ میلیون نفر است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ بیش از ۲۵ میلیون نفر از جمعیت خود را از دست بدهد. در این کشور تعداد سقط جنین‌ها در سال بیش از تعداد مولید است. در کشورهای آسیایی روند مولید کاهشی بوده ولی در تعداد زیادی از آن‌ها هنوز باروری بالاتر از سطح جایگزینی است.

بحران انفجار جمعیت در مباحث جمعیتی قرن حاضر دیگر معنی ندارد، بالعکس کاهش میزان مولید، جهان را به سمت بحران کمبود جمعیت می‌برد که تحت عنوان «زمستان جمعیتی^۱»، یا اصطلاحاً «قحطی مولید^۲» شناخته شده است. طرفداران این دیدگاه معتقدند با ادامه‌ی روند فعلی کاهش مولید که در اکثر نقاط دنیا دیده می‌شود، در آینده‌ی نزدیک با تعداد محدود فرزند روبه‌رو خواهیم شد. عواقب درازمدت زمستان جمعیتی به اندازه‌ی «زمستان هسته‌ای^۳» که در دهه‌ی ۱۹۸۰ مطرح شد و به افزایش مصیبت‌بار جنگ هسته‌ای مربوط می‌شود، ویرانگر و مخرب است.

طی ۴ دهه‌ی گذشته تعداد خانواده‌های سالم و با ثبات رو به کاهش است و جوامع مختلف را با نوعی عدم تعادل در زمینه‌های مختلف از جمله تعداد و ساختار جمعیت، مواجه کرده است. ثبات جمعیتی زمانی به وجود می‌آید که در جمعیت یک منطقه هیچ‌گونه افزایش یا کاهشی مشاهده نشود. چنانچه در سیاست‌های جمعیتی ثابت ماندن تعداد جمعیت و باقی ماندن جمعیت در وضعیت موجود مد نظر باشد، زنان در طول دوران باروری خود باید به‌طور متوسط ۲/۱ فرزند به دنیا آورند.

کاهش جهانی میزان مولید سرنوشت ملل مختلف و آینده‌ی جوامع را در قرن بیست و یکم تحت تأثیر قرار داده است. میزان مولید در ۵۰ سال گذشته به نصف کاهش پیدا کرده است ولی علی‌رغم کاهش میزان باروری همچنان شاهد افزایش جمعیت جهان هستیم. دلیل اصلی افزایش جمعیت، اثرات باقی‌مانده از رشد جمعیت دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی و بالا رفتن امید زندگی در اکثر کشورها است. وضعیت فعلی افزایش جمعیت را می‌توان به یک ماشین بدون بنزین

فاطمه ربیعی کارشناس سرشماری دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری در مرکز آمار ایران است.

جدول ۱- میزان باروری کل به تفکیک کشور و رتبه در جهان: ۲۰۱۴

رتبه	کشور	باروری کل	رتبه	کشور	باروری کل
۱	نیجریه	۶٫۸۰	۱۴۶	ایران	۱٫۸۰
۲	مالی	۶٫۲۰	۱۶۲	استرالیا	۱٫۷۷
۵	اوگاندا	۶٫۰۰	۱۶۹	فنلاند	۱٫۷۰
۹	افغانستان	۵٫۴۰	۱۷۷	ارمنستان	۱٫۶۴
۱۴	اتیوپی	۵٫۲۰	۱۷۹	روسیه	۱٫۶۱
۳۶	یمن	۴٫۱۰	۱۸۱	کانادا	۱٫۵۹
۴۶	عراق	۳٫۴۰	۱۸۵	چین	۱٫۵۵
۶۲	مصر	۲٫۹۰	۱۹۲	تایلند	۱٫۵۰
۷۶	مالزی	۲٫۶۰	۲۰۰	بلغارستان	۱٫۴۴
۸۹	امارات	۲٫۴۰	۲۰۳	آلمان	۱٫۴۳
۱۰۱	پرو	۲٫۲۰	۲۱۴	رومانی	۱٫۳۲
۱۱۳	ترکیه	۲٫۱۰	۲۲۰	کره جنوبی	۱٫۲۵
۱۲۳	آمریکا	۲	۲۲۲	تایوان	۱٫۱۰
۱۲۹	کره شمالی	۲	۲۲۴	سنگاپور	۰٫۸

The World Factbook.

ادامه پیدا کند، اتحادیه‌ی اروپا پیش‌بینی کرده است که با کمبود ۲۰ میلیون نفر نیروی کار در سال ۲۰۳۰ روبرو خواهد بود. پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۴۰ در کل جهان حدود ۱۶ درصد جمعیت را سالخورده‌ها تشکیل دهند که ۴۰۰ میلیون نفر آن‌ها چینی‌ها خواهند بود. میزان باروری در چین نشان می‌دهد که تا سال ۲۰۲۰ جمعیت در سن کار این کشور کاهش خواهد یافت و تا اواسط قرن حاضر، ۳۰ درصد جمعیت این کشور را بزرگسالان تشکیل خواهد داد. سالخورده‌گی جمعیت نه‌تنها منجر به کاهش نیروی کار می‌شود بلکه با ارائه‌ی خدمات و هزینه‌های درمانی بالا برای این گروه سنی همراه است. تمام مواردی که گفته شد عواقب خیلی بارز و اولیه‌ی کاهش جمعیت است.

همان‌طور که در شکل ۱ مشخص است، روند باروری کل از سال ۱۹۶۰ تا ۲۰۱۰، طی نیم‌قرن به نصف رسیده و از ۵٫۲ بچه به ۲٫۵ کاهش یافته است. پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهد که این روند کاهشی همچنان ادامه خواهد یافت ولی سرعت آن کمتر می‌شود و از ۲٫۵ بچه در سال ۲۰۱۰ به ۲٫۲ در سال ۲۰۵۰ و ۲ در سال ۲۱۰۰، تقلیل خواهد یافت.

کاهش یک‌باره‌ی میزان مولید از دستاوردهای دنیای مدرن است. لانگ‌من در کتاب خود عنوان کرده است «گرچه عوامل مختلفی باعث کاهش سریع مولید شده است ولی تغییرات اقتصادی در زندگی خانواده‌ها مهم‌ترین عامل تشویق به نداشتن فرزند بوده است». فرقی نمی‌کند، در کشورهای فقیر یا ثروتمند، در هر نوع سیستم حکومتی که وجود دارد، جمعیت از روستاها به سمت شهرها می‌روند، در این شیوه زندگی فرزندان هیچ نفع اقتصادی برای پدر و مادرها ندارند و زنان ترجیح می‌دهند از فرصت‌های اقتصادی استفاده کنند و به دلیل میل به مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و همچنین هزینه‌های مالی و اجتماعی فرزندآوری، والدین به سمت کنترل باروری می‌روند.

طیف گسترده‌ای از دلایل در کاهش جمعیت دخیل هستند. به تأخیر افتادن سن ازدواج یکی از دلایل عمده‌ی پایین بودن میزان مولید است، در کشورهای غربی از هر دو ازدواج یک مورد به طلاق منجر می‌شود. اکثر زنان باروری خود را به تعویق می‌اندازند و بارداری در سنین بالای ۳۵ سال در اکثر مواقع به سختی انجام می‌شود. در تبلیغات دیده می‌شود که احساس رضایت زمانی بوجود می‌آید که فرد به سفر برود و خوش

الگوی متفاوتی از نظر میزان باروری کل در بین کشورهای مختلف جهان وجود دارد. در بین کشورهای آسیایی افغانستان با میزان باروری کل ۵٫۴ فرزند در بالاترین سطح و سنگاپور و تایوان با ۰٫۸ و ۱٫۱ فرزند در پایین‌ترین سطح باروری قرار دارند. در آمریکا به دلیل مهاجرت‌های بین‌المللی باروری کل تقریباً ۲ و نزدیک سطح جایگزینی است. در کشورهای آفریقایی بالاترین سطح باروری دیده می‌شود، به طوری که نیجریه با ۶٫۸ فرزند برای هر زن رتبه‌ی اول را به خود اختصاص داده است.

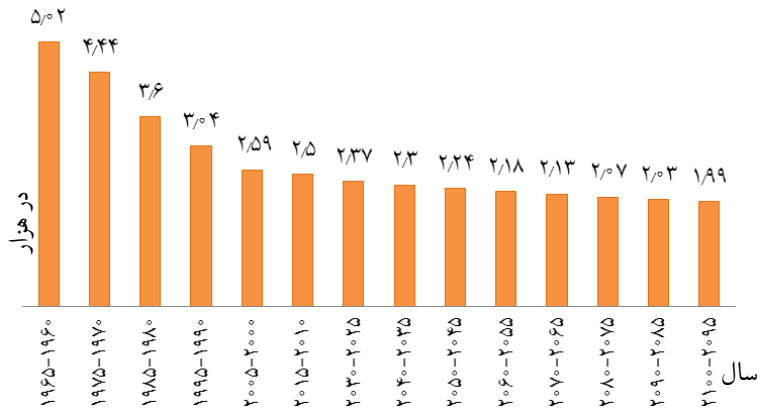
باروری در ایران نیز همگام با سایر کشورها روند نزولی داشته ولی رتبه‌ی باروری ایران در بین کشورها بیانگر سرعت زیاد روند کاهشی باروری است. همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد در سال ۲۰۱۴ ایران با باروری کل ۱٫۸ رتبه‌ی ۱۴۶ را در بین ۲۲۴ کشور دارد، در حالی که در سال ۱۹۷۰ با باروری کل ۶٫۴ در رتبه‌ی ۷۰ قرار داشت.

کشورهایی که به سمت پیری می‌روند و به شدت در معرض خاکستری شدن هستند، مانند کشورهای اروپایی، قدرت خود را در همه‌ی زمینه‌ها از دست می‌دهند. چه کسانی چرخ کارخانه‌ها را در آینده می‌گردانند؟ چه کسانی در مزارع این کشورها فعالیت خواهند کرد؟ منابع طبیعی چگونه توسعه پیدا خواهد کرد؟ چه کسانی از مرزها محافظت خواهند کرد؟ درحال حاضر یک‌ششم جمعیت ساکن در کشورهای اروپای شرقی ۶۵ ساله و بیش‌تر هستند و پیش‌بینی می‌شود، در سال‌های ۲۰۳۰ و ۲۰۵۰ به ترتیب یک‌چهارم و یک‌سوم جمعیت اروپا را سالخورده‌های ۶۵ ساله و بیش‌تر تشکیل خواهند داد. در صورتی که روند کاهش مولید همچنان

نتیجه‌گیری

بزرگ‌ترین بحرانی که در قرن بیست و یکم بشر با آن روبرو خواهد شد، کمبود منابع، جنگ‌های منطقه‌ای و یا شیوع ویروس‌های ناشناخته نیست، بلکه آنچه کشورها را تهدید می‌کند و بحران اصلی قرن حاضر می‌باشد، کمبود جمعیت است. در صورت ادامه‌ی روند فعلی کاهش موالید، کشورها با کاهش جمعیت و به تبع آن کاهش نیروی مولد روبرو خواهند شد که در نهایت این امر می‌تواند زمینه‌ساز مسائل و مشکلات اقتصادی و اجتماعی

گردد. اعمال سیاست‌های جمعیتی، در قالب برنامه‌های مدون و جامع برای مقابله با پدیده‌ی زمستان جمعیتی می‌تواند از پیامدهای منفی آن بکاهد.

World Population Prospect, 2012

میزان باروری طی ۵۰ سال به نصف رسیده است و روند کاهشی همچنان ادامه دارد

توضیحات

¹Demographic Winter

²Birth dearth,

³Nuclear winter (atomic winter)

^۳ دوره‌ای که به دلیل جنگ‌های هسته‌ای لایه‌ای از غبار و دود دور زمین را محاصره می‌کند و مانع رسیدن اشعه‌ی خورشید به زمین می‌شود و تاریکی و سرما کل زمین را می‌گیرد.

منابع

Joyce, K. Review: Demographic Winter: The Decline of the Human Family. *The Harvard Divinity Bulletin*, Spring (2008).

Policy Responses to Ageing and Declining Populations at Headquarters, Expert Group to Consider

Policy Responses to Ageing and Declining Populations at Headquarters, 16-18 October 2000.

Changing Demographic Trends Will Have Major Impact on Economies, Social Security Systems, and on Workforce, Expert Group to Consider Policy Responses to Ageing and Declining Populations at Headquarters, 16-18 October 2000

Philip Longman, *The Empty Cradle: How Falling Birth rates Threaten World Prosperity*, 2004.

The Central Intelligence Agency (CIA), (2014). *The World Factbook*, USA.

World Population Prospects, The 2012 Revision Volume I: Comprehensive Tables, United Nations, New York, 2013

Demographic Winter, <https://www.youtube.com/watch?v=lZeyYisGdAA>

بگذراند و مسلماً تشکیل خانواده مانع دسترسی به این اهداف و رشد فردی محسوب می‌شود. در فیلم‌ها نیز افراد به داشتن خانواده‌های کوچک تشویق می‌شوند، پیام فرهنگی اکثر فیلم‌ها و تبلیغات این است که برای خودتان زندگی کنید و از لحظه‌ها لذت ببرید و به نوعی تشویق به عدم پذیرش مسئولیت دیده می‌شود. همچنین افزایش هم‌خانگی در بین جوانان از عوامل دیگر کاهش باروری است، زیرا در اکثر مواقع در این شیوه زندگی، تمایلی به داشتن فرزند دیده نمی‌شود. گرایش‌های مادی افراد نیز منجر به کاهش باروری می‌شود. تحقیقات انجام‌شده در کشورهای اروپایی نشان می‌دهد که بین شرکت در مراسم مذهبی و میزان باروری رابطه وجود دارد. افرادی که برای زندگی خود هدف و معنایی قائل هستند، معمولاً دارای فرزند هستند. می‌توان گفت مدرنیته با تشکیل خانواده خیلی سازگار نیست و با تنهایی و خانواده‌ی کوچک موافقت‌ر است.

پژوهشگران معتقدند کاهش موالید در کشورهای صنعتی سال‌هاست اتفاق افتاده و فرزندان دیگر منبع درآمد نیستند، بلکه برای پدر و مادرها هزینه‌های زیادی را تحمیل می‌کنند. طبق برآورد اداره‌ی کشاورزی آمریکا، در سال ۲۰۰۴ هزینه‌ی هر بچه تا سن ۱۸ سالگی ۲۰۰۰۰۰ دلار بوده، به استثنای هزینه‌های تحصیل. بعضی از اقتصاددانان هزینه‌های هر بچه را بیش از یک میلیون دلار برآورد کرده‌اند، درحالی‌که فرزندان در آینده هزینه‌های صرف‌شده را جبران نمی‌کنند.